

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

חיזוק שייך רק במקום קנס ולא בדיון

במשנה במסכת יבמות (לה: תנן: הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת, וילדה. בזמן שהולד של קיימא - יוציא וחייבין בקרבן [- בדיון בא על אשת אחיו]), ואם אין ולד של קיימא - יקיים. ובגמרא (לו:): תנא משום רבי אליעזר אמרו, יוציא בגט. אמר רבא, רבי מאיר ורבי אליעזר אמרו דבר אחד. רבי אליעזר - הא דאמרן [- שקונס לכונס יבמתו מעוברת, שאף אם אין הולד של קיימא יוציא בגט], רבי מאיר - דתניא לא ישאר אדם מעוברת חבירו ומינת חבירו, ואם נשא יוציא ולא יחזיר עולמית, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים יוציא, ולכשיגיע זמנו לכנס [- לאחר כ"ב חודשי יניקת התינוק] יכנס.

ואב"י חולק על דימויו של רבא ומחלק בין המקרים, כי יתכן שרבי אליעזר קונס דוקא במיבם מעוברת כיון שאם היה ולד של קיימא היה עובר על איסור אשת אח דאורייתא, משא"כ במעוברת או מינקת חבירו שאין איסורה אלא מדרבנן. ומאידך, יתכן שרבי מאיר קונס דוקא במעוברת או מינקת בגלל שאין איסורה אלא מדרבנן, וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, אבל במיבם מעוברת שאיסורה [כשהולד של קיימא] מדאורייתא - לא גזר.

והתוספות (ד"ה חיזוק) מעירים משני מקומות בהם לא מצאנו שעשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. כשבמקרה אחד עשו חיזוק לדבריהם אך השאירוהו כשל תורה, ובמקרה השני לא עשו חיזוק כלל - אפילו כשל תורה. א' במשנה בבבא מציעא (נה: שנינו: חמשה חומשין הן, אלו הן: האוכל תרומה, ותרומת מעשר, ותרומת מעשר של דמאי וכו'. ומביאה הגמרא את קושייתו של ר' אלעזר על המבואר במשנה שמוסיף חומש על תרומת מעשר של דמאי, וכי עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה. ומיישבת הגמרא: אמר רב נחמן אמר שמואל, הא מני, רבי מאיר היא, דאמר עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה. דתניא, המביא גט ממדינת הים, נתנו לה ולא אמר בפני נכתב ובפני נחתם, יוציא והולד ממזר דברי רבי מאיר, ע"כ. הרי שעשו חכמים חיזוק לדבריהם, אך השאירו את דינם כדיון תורה ולא הצריכו אלא חומש.

ויישבו התוספות: "דלא איצטרין לחיזוק", וסתמו ולא פירשו דבריהם. וקושיא זו הקשו התוספות גם בבבא מציעא (ד"ה וכו') ושם הוסיפו וביארו דבריהם: אע"ג דבכמה מקומות עשו אפילו יותר משל תורה, היינו היבא דשייך לקנוס כדי לעשות סייג [- שאז החמירו ועשו סייג גדול יותר לדבריהם], אבל הכא [- לגבי חומש] אפילו בתרומת מעשר ודאי לא הוה שייך למקנס חומש, אם לא שאמרה תורה, ולכך לא היה להם לקנוס בשל דמאי. ומשני, דהכי נמי עשו הולד ממזר אע"פ שאין סברא, אלא משום דבאשת איש הולד ממזר, עכ"ד.

כלומר, שהתוספות מפרשים שיש חילוק מהותי בין נידון הגמרא אצלנו לנידון הגמרא שם, שכן סוגייתנו עוסקת בקנס, ובזה אמרינן שחכמים קנסו להרחיק את האדם מלעבור על דבריהם יותר משקנסו כדי להרחיקו מלעבור על איסורי תורה. משא"כ בגמרא לגבי חומש, אין זה קנס אלא דין מגזירת הכתוב, וכל הנידון הוא אם כשחידשו חכמים דין טבל העמידוהו לפי כל דיני תורה, ועל זה מביאה הגמרא ראייה מדין גט שלא אמר בפני נכתב ובפני נחתם, שכיון שמדרבנן הרי היא אשת איש, ממילא מדרבנן בנה ממזר [ודומה לענין 'כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון']. וודאי שאין טעם לדון כאן שיקנסו בדרבנן יותר משל תורה. וכתב הערוך לנר (יבמות שם) שלכך נתכוונו התוספות גם בדבריהם ביבמות דלא אצטרין לחזוק'.

מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה בקנס שוגג או מזיד במטמא ומדמע ובמלאכת שבת

על פי זה ביאר הערוך לנר מקום נוסף שבו מצאנו שרבי מאיר מחמיר בדברי סופרים משום שדברי סופרים צריכים חיזוק. דהנה הגמרא בגיטין (נג:) מקשה סתירה בדעת רבי מאיר ורבי יהודה, שמחד שנינו בבבא מציעא: המטמא והמדמע והמנסך, אחד שוגג ואחד מזיד, חייב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, בשוגג - פטור, במזיד - חייב. ומבארת הגמרא שנחלקו אם גזרינן שוגג אטו מזיד או לא. ומאידך שנינו: המבשל בשבת, בשוגג - יאכל, במזיד - לא יאכל, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר בשוגג - יאכל, במוצאי שבת, במזיד - לא יאכל עולמית. הרי שלרבי מאיר לא גזרו שוגג אטו מזיד - ולכן בשוגג יאכל, ואילו לרבי יהודה גזרו שוגג אטו מזיד - ולכן גם בשוגג לא יאכל עד מוצאי שבת, ואם כן סתרו דבריהם. ומבארת הגמרא שנחלקו כעין סברת המחלוקת בסוגייתנו, שלדעת רבי יהודה קנסו דוקא בשבת כיון ששבת דאורייתא, ואילו לדעת רבי מאיר קנסו דוקא במטמא ומדמע ומנסך שהוא מדרבנן, כיון שהיזק שאינו ניכר לא שמיה היזק. ופירש רש"י (ד"ה מטמא): ודברי סופרים צריכין חיזוק.

וביאר הערוך לנר לפי ביאור דברי התוספות שבמקום שהוא משום קנס ולא משום גזירת הכתוב צריך חיזוק. ומה שכתבו התוספות 'דלא אצטרין לחזוק', אינה סברא בעלמא שפעמים שצריך חיזוק ופעמים שלא צריך חיזוק, אלא חילוק בעצם לפי הגדרת הדין כדיון או כקנס. לפי זה מבואר היטב שלענין מדמע ומטמא שהוא גזירה 'שוגג אטו מזיד', ממילא דברי סופרים צריכים חיזוק ולכן לדעת רבי מאיר גוזרים שוגג אטו מזיד.

ביאור הברכת אברהם שבממון לא עשו חיזוק שמדין הפקר בית דין נעשה דאורייתא

עוד הקשו התוספות על המבואר בגמרא שלרבי מאיר עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, דהנה שנינו במשנה בכתובות (נד:): רבי יהודה אומר, אם רצה כותב לכתולא שטר של מאתים, והיא כותבת התקבלתי ממך מנה... רבי מאיר אומר, כל הפוחת לכתולא ממאתים... הרי זו בעילת זנות. ובגמרא

חכמים

עשו

חיזוק

לדבריהם

יום שלישי יא ניסן

יבמות דף לו

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

(נו.) מבואר שגם לדעת רבי יהודה אינו מועיל אלא אם כן כתב כן, אבל אם אמר כן בעל פה, הרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל. ואע"פ שדעת רבי יהודה שבדבר שבבמון תנאו קיים, מכל מקום "קסבר רבי יהודה כתובה דרבנן, וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה".

ועל דעת רבי מאיר הסובר שאין יכול להתנות, מקשה הגמרא (נו:) שממה שאמר רבי מאיר כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, משמע שאם מתנה על מילי דרבנן תנאו קיים, ומיישבת הגמרא: קסבר רבי מאיר כתובה דאורייתא. ומבואר בגמרא שאילו היתה הכתובה דרבנן היה מודה רבי מאיר, ומקשים על כך התוספות מהמבואר בסוגייתנו שלדעת רבי מאיר עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה.

ויישבו התוספות: גבי איסורא הוא דקניס רבי מאיר, אבל גבי ממונא כגון כתובה לא עשו חיזוק אפילו כשל תורה. והתוספות לא פירשו מדוע חלוק לענין זה דין ממונא מדין איסור. ובברכת אברהם ביאר בדבריהם, שהרי באיסורא אפילו אחר תקנת חכמים סוף סוף אין האיסור חמור כל כך כשל תורה כיון שאינו אלא מדבריהם, ולכן יש לחוש שמא יבואו לזלזל בו, ולכן לדעת רבי מאיר עשו חיזוק לדבריהם. משא"כ בדיני ממונות, אף כשתחילת הדין אינה אלא מדרבנן, הרי סוף סוף אחר שתקנו כן - הפקר בית דין הפקר, ונמצא שכיום החיוב הוא מדאורייתא ככל דיני ממונות של התורה, ושוב אין שום סברא וסיבה שיבואו לזלזל בכך.

גם לדעת רבי יהודה עשו חיזוק לדבריהם במילי דשכיחי

ועוד מקשים התוספות מהמבואר בסוגיא שם שלדעת רבי יהודה לא מועיל תנאי על פה בכתובה, כיון שעשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ולכאורה חכמים החולקים על רבי מאיר בגמרא ביבמות הם רבי יהודה, ונמצא שסתר משנתו, שלענין מעוברת חבירו סובר שלא עשו חיזוק לדבריהם, ולענין כתובה סובר שעשו חיזוק לדבריהם.

ויישבו התוספות: ויש לומר, דמילתא דשכיחא עבדו חיזוק [- כמו בכתובה], אבל הכא מילתא דלא שכיחא היא שישא אדם מעוברת חבירו ומינקת חבירו. ומלשונם נראה לכאורה כאילו סברתם היא זו, אך באמת סברא זו כבר מבוארת בגמרא בכתובות, שם מקשה הגמרא לדעת רבי יהודה שעשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ממה שמצינו שאם כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיה, אוכל הוא פירי פירות, דהיינו שמוכר את הפירות ולוקח בהם קרקע ואוכל פירותיה, אלא אם כן כתב לה 'דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיה ובפירות פירותיה עד עולם'. וקיימא לן שדין זה אינו רק בכותב אלא אפילו באומר בעל פה, הרי מבואר שבמילי דרבנן לא עשו חכמים חיזוק לדבריהם, והעמידו הדין על עיקר הדין שבדבר שבממונא תנאו קיים. ומיישבת הגמרא: אמר אביי, לכל יש כתובה ולא לכל יש פירות, מילתא דשכיחא עבדו בה רבנן חיזוק, מילתא דלא שכיחא לא עבדו בה רבנן חיזוק.

על הערה זו, שסברת התוספות כבר מפורשת בדברי הגמרא בכתובות, עומד הערוך לנר, והוא מבאר שהתוספות אכן לא הוסיפו בדבריהם אלא שגם מעוברת ומינקת חשיב 'לא שכיח'. ומוסיף הערוך לנר שכן צריך לומר גם לענין 'מטמא ומדמע', שהרי רבי יהודה שם חולק על רבי מאיר ולא קונס שוגג אטו מזיד כרבי מאיר, וע"כ צריך לומר שהטעם הוא משום שמטמא ומדמע לא שכיח ולדעת רבי יהודה לא עשו חיזוק לדבריהם במילתא דלא שכיחא.

חילוק רבי עקיבא איגר בין חיזוק לעיקר התקנה לחיזוק על ידי קנס צדדי

את עיקר קושיית התוספות מדברי הגמרא בכתובות שאף לרבי יהודה עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ומאי שנא מנושא מעוברת או מינקת חבירו שלא עשו חיזוק לדבריהם, מיישב רבי עקיבא איגר באופן אחר. לדבריו יש חילוק בין חיזוק אותו עושים חכמים לעצם תקנתם, להעמידה בכל אופן וללא אפשרות שינוי, ובין מקום שגוזרים חכמים אף כשאין שייכת התקנה, כדי להעמיד את התקנה במקום שאכן שייכת. דהיינו, בגמרא בכתובות העמידו חכמים את עיקר תקנתם, תקנת כתובה, אף במקום שמתנה לבטלה - ולכן מודה רבי יהודה באופן זה שחכמים עשו חיזוק לתקנתם והעמידוהו אף כנגד תנאו. שונה מכך נידון הגמרא ביבמות בנושא מעוברת ומינקת חבירו, שם נידון התנאים הוא בנוגע לדינה לאחר כ"ב חודשי יניקת הולד, כשבאותה שעה כבר אין טעם לאיסור חכמים שאינו שייך אלא בהיותה מעוברת ומניקה, רק שלדעת רבי מאיר הצריכוהו שלא להחזיר עולמית כדי לתת תוקף לתקנתם בשעתה - ועל זה מבואר בגמרא שחלקו חכמים.

הוכחת הערוך לנר שאין כל הגזירות שוות מדין לפנייהם ולאחרייהם במסכת תענית

והנה עד כה התבארו מתוך הדברים כמה וכמה אופנים וחילוקים אימתי עשו חכמים חיזוק לדבריהם ואימתי לא, לדעת רבי מאיר ולדעת חכמים. אמנם מעיר הערוך לנר שמצאנו מקום בו נראה שהכל מסכימים שעשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. שכן שנינו במסכת תענית (ומובא גם בתענית יז:): הימים האלה הכתובין במגילת תענית, לפנייהם ולאחרייהם אסורין. שבתות וימים טובים, הן אסורין, לפנייהן ולאחרייהן מותרין. ומה הפרש בין זה לזה. הללו דברי תורה ודברי תורה אין צריכין חיזוק, הללו דברי סופרים ודברי סופרים צריכין חיזוק, ע"כ. והנה לא משמע שלדעת רבי אליעזר ורבי יהודה שעשו חיזוק לדברי תורה יותר מלדברי סופרים, יהיה הדין להיפך, אלא ודאי אף לדעתם גזרו על לפנייהן ואחרי הימים דרבנן ולא גזרו על לפנייהן ואחרי שבתות וימים טובים. אלא ע"כ צריך לומר, מסיק הערוך לנר, שאין כל הגזירות שוות. [ובפשוטו היה אפשר לפרש שזה גופא כוונת התוספות ביישובם על קושייתם הראשונה מחומש בתרומת מעשר של דמאי, שכתבו 'דלא איצטריך לחיזוק'. אך כבר הבאנו שהערוך לנר פירש דבריהם הסתומים כאן מכח דבריהם המפורשים בבבא מציעא.

"את עיקר

קושיית

התוספות

מיישב רבי

עקיבא איגר

באופן אחר.

לדבריו,

יש חילוק

בין חיזוק

אותו עושים

חכמים לעצם

תקנתם,

ובין מקום

שגוזרים

קנס צדדי

לשם חיזוק

התקנה"

להנצחות והקדשות

פנה למייל המערכת

תרומתך מסייעת מאד!